

EL LLENGUATGE DE LES PEDRES

JOAQUIM MATILLÓ, ARQUEÒLEG I DIRECTOR DEL MUSEO NACIONAL DE NICARAGUA, REVALORÀ L'ART PRECOLOMBÍ

«Estas piedras hablan» és el títol d'un concurs nacional de fotografia que a Nicaragua es va dedicar, l'any 2008, a la memòria de Joaquim Matilló i Vila, un germà de La Salle conegut en aquesta congregació com a *hermano* Hildeberto María, que va ser un investigador destacat en els camps de l'etnologia, l'arqueologia i l'antropologia, amb aportacions rellevants en l'exploració, catalogació i interpretació de l'art precolombí de Panamà, Colòmbia i Nicaragua.

MIQUEL VILARÓ I GÜELL > TEXT

Estas piedras hablan és també el títol d'un dels estudis científics més reconeguts de Joaquim Matilló sobre l'art rupestre nicaragüenc, juntament amb *El Muerto, isla santuario; Ometepe, isla de círculos y espirales*, i *Acahualinca en el panorama arqueológico de Nicaragua*, tots quatre recerques pioneres basades en un treball de camp metòdic i continuat, que es van publicar els anys 1965, 1968, 1973 i 1975, respectivament. Entre les seves obres col·lectives, cal destacar *Piedras vivas*, apareguda el 1977, en col·laboració amb René Furlletti i el fotògraf d'origen alemany Ulrich Richters, que va ser una de les primeres edicions de luxe sobre l'estatuària chorotega de l'illa santuari de Zapatera, en el Gran Llac de Nicaragua, o Cocibolca.

Així mateix, Hildeberto María és autor de nombrosos articles, i va ser

un ponent destacat –sovint com a representant del Govern de Nicaragua– en molts congressos, conferències i programes de televisió, tant a Amèrica com a Europa, dedicats a desmentir el pretès caràcter anhistòric dels pobles prehispanics i alhora atreure l'atenció pública sobre l'extraordinària riquesa del seu passat.

Joaquim Matilló és autor de nombrosos articles, conferències i programes de televisió dedicats a desmentir el pretès caràcter anhistòric dels pobles prehispanics

ARXIU FAMILIAR

>> Joaquim Matilló fotografiat amb la mula amb què solia recórrer els paratges més inaccessibles de Nicaragua a la recerca de jaciments arqueològics precolombins.

De la Cellera a Panamá

Nascut a la Cellera de Ter l'1 de març de 1910, en el si d'una família humil de roders i treballadors del castanyer provinent del Vallespir (Pujol i Llagostera, 1990, p. 49), Joaquim Matilló va iniciar els seus estudis de secundària el 29 de març de 1921 en l'aspirantat de la Congregació de Germans de La Salle de Premià, on cinc anys més tard va continuar com a novici, fins a emetre els seus primers vots religiosos l'any 1927. La presència de germans lasallistes francesos a Premià li va servir per aprendre a parlar i escriure el francès amb molta fluïdesa, condició que li facilità més endavant el contacte amb els estudis arqueològics, històrics i etnogràfics redactats en aquesta llengua, especialment els del prestigiós antropòleg suís Raphael Girard, aleshores l'autoritat més reconeguda sobre el passat de les civilitzacions antigues d'Amèrica, amb qui va mantenir una estreta correspondència.

Un any després de professar va ser destinat a les missions lasallistes de Panamá. Va romandre a la capital fins a l'any 1932, en què el van traslladar a Colón, ciutat situada a l'altre extrem del canal de Panamá, on estigué fins a 1935, dedicat a l'ensenyament en el

>> Matilló va dedicar un dels seus llibres a l'estudi de les sorprenents petjades d'Acahualinca, unes impressions corresponents a un grup d'unes deu persones, fetes sobre cendres volcàniques en un marge del llac de Managua, i datades de fa 6.000 anys.

Saint Joseph's College. L'experiència en un lloc amb tanta presència de tropes i tècnics dels Estats Units, vinculats a la protecció i gestió del canal, la va aprofitar per aprendre acuradament l'anglès. Alt, ros i ben plantat, els seus alumnes li deien Lindbergh, per la seva notòria semblança amb el famós aviador i enginyer nord-americà Charles Lindbergh, primer a creuar en solitari l'Atlàntic a bord del mític aeroplà *Spirit of St. Louis*.

L'arqueòleg va concloure que, per les seves peculiars característiques, l'art rupestre nicaragüenc constituïa un cas únic entre les cultures anteriors al descobriment

Els anys de formació a Colòmbia

Una vegada professats els seus vots perpetus, el 25 d'abril de 1935, va ser destinat a l'històric Colegio Biffi de Barranquilla (Colòmbia), on romangué quinze anys, també com a professor. La llarga permanència a Colòmbia va esdevenir clau en la seva formació acadèmica, perquè va saber combinar les seves obligacions laborals i religioses al Biffi amb els estudis de química, a la Pontificia Universidad Javeriana de Bogotá, i de ciències, a la Universidad del Atlàntico de Barranquilla, i, durant els llargs períodes de vacances en què la comunitat acampava a Minca –un llogarret situat en les proximitats de la costa del Carib colombiana–, es va anar introduint en el quasi inexplorat món de l'arqueologia precolombina indagant per iniciativa pròpia l'art rupestre de la Sierra Nevada de Santa Marta, bressol de la desapareguda cultura tayrona.

Director de l'Instituto Pedagógico de Managua

El 1952, després d'un any de recer a Roma, per seguir el que llavors es deia «el segon noviciat», va començar a exercir com a prefecte de secundària a l'Instituto Pedagógico de Diriamba, fundat el 1939 al Departamento de

ARXIU FAMILIAR

Carazo (Nicaragua) per la Sociedad de Diriamba en consorci amb els Germans de La Salle, i hi va romandre fins que va ser nomenat rector de l'Institut Pedagógico de Managua.

Des d'aquest nou càrrec a la capital del país, no sols va portar a terme una significativa ampliació del centre, fins a convertir-lo en un dels més prestigiosos del país, sinó que va intentar diverses vegades convèncer el dictador Luis Somoza per crear una Escuela Normal Superior del Profesorado, en línia amb les que ja hi havia en altres països de la regió, encara que per diverses circumstàncies polítiques el seu propòsit mai no va reeixir. De Managua es va desplaçar als Estats Units, on va completar la seva formació en cultures precolombines en els principals centres d'investigació, universitats i museus nord-americans.

Els anys de plenitud

De nou a Nicaragua, es va dedicar de ple a l'estudi dels jaciments arqueològics del país. La solidesa dels seus coneixements li va permetre seguir la línia d'estudis encetada els anys 50 per l'arqueòleg alemany Wolfgang Haberland, considerat el primer excavador modern del patrimoni arqueològic nicaragüenc (Baker, 2003, p. 199), tot establint lligams entre els gravats i petroglifs de Nicaragua i els d'altres indrets d'Amè-

>> *Imatges de Joaquim Matilló davant una paret amb petroglifs. A la dreta, petroglif d'Ometepe, conegut com El Caracol.*

rica, per interpretar la seva misteriosa riquesa d'estils, significats, tècniques, influències i possibles autors, fins a concloure que per les seves peculiars característiques l'art rupestre nicaragüenc constituïa un cas únic entre les cultures anteriors al descobriment.

A la llum de les aportacions d'Hildeberto María, Raphael Girard va manifestar que s'havia subestimat la importància dels gravats rupestres i les seves múltiples implicacions com a forma d'expressió de l'art religiós, com a contribució a l'estudi i coneixement de la paleografia americana i com a branca important de l'arqueologia, de l'etnologia i de la història dels pobles sense escriptura.

La intensa activitat investigadora de Joaquim Matilló li va valdre un merescut reconeixement, amb nombrosos premis i condecoracions, entre les quals cal destacar la Medalla d'Alfons X el Savi

En el capítol 28 de la seva voluminosa obra *Historia de las civilizaciones antiguas de América desde sus orígenes*, que porta per títol «Grabados rupestres de Nicaragua», Girard cita una quinzena de vegades els treballs de Matilló, deixa palès que per a l'anàlisi dels gravats sobre roca inclosos en aquest capítol havia seguit fil per randa el seu minuciós treball, i agraeix les aportacions del religiós cellerenc amb aquestes eloqüents paraules: «Gracias al minucioso trabajo del Hno. Hildeberto María, que se dedicó a la investigación de los grabados rupestres de Nicaragua, se dispone de un rico material ilustrativo al respecto. Años de pacientes investigaciones para salvar del olvido valiosos documentos cincelados en rocas y acantilados por artistas aborígenes están compendiados en dos volúmenes: *Estas piedras hablan* y *El Muerto, isla santuario*. Este material constituye un valioso aporte al acervo arqueológico y etnológico de Nicaragua» (Girard, 1976, t. II, p. 1274).

El reconeixement de la seva obra

La intensa activitat investigadora que Joaquim Matilló va desplegar els quinze últims anys de la seva vida, en què va recórrer tots els racons de Nicaragua a la recerca del major nombre possible de petroglifs, per inaccessibles que fossin, li va valdre un merescut reco-

PETROGLIFOS DE OMETERE

MUSEO ARQUEOLÓGICO GREGORIO ASUILAR BARRA DE JUIGALPA.

neixement, amb nombrosos premis i condecoracions, entre les quals cal destacar la Medalla d'Alfons X el Savi. El seu treball *Contribución al estudio de la Prehistoria en Nicaragua* va obtenir el primer premi en un concurs obert per la Sociedad de Geografía e Historia de Nicaragua, en competència amb altres destacats intel·lectuals del país.

El 1970, per iniciativa de Carlos Tunnermann, rector de la Universitat de Managua, Hildeberto María es va encarregar de crear el Departament d'Antropologia i Arqueologia, del qual va ser nomenat director. Poc després, l'Organització d'Estats Americans (OEA) li va concedir una beca per passar un any sabàtic als Estats Units, on va tenir ocasió de participar en nombrosos esdeveniments relacionats amb el seu àmbit d'estudi.

El 1971 va fundar a Managua la Sociedad de Ciencias Naturales La Salle, alhora que la reivindicació del valor del patrimoni arqueològic de Nicaragua el va portar a crear el Museo de Cerámica del Instituto Pedagógico de Managua, amb una rica col·lecció de peces arqueològiques que malauradament va resultar molt malmesa arran del terratrèmol que va assolir la ciutat el desembre de l'any següent.

Des de 1973 fins a la seva mort sobtada, el 8 de setembre de 1979, moment en

>> Figura antropomorfa nicaragüenca i, a la dreta, Joaquim Matilló estudiant una pedra amb petroglifs.

què les tropes sandinistes –amb les quals congeniava poc– ja s'havien fet amb el poder, va ser director del Museo Nacional de Nicaragua, una institució capdavantera en la conservació de l'herència cultural de les societats precolombines.

La celebració del centenari

Les nombroses indagacions de Joaquim Matilló i Vila sobre les cultures precolombines van representar el primer esforç per descriure i categoritzar els elements gràfics i simbòlics dels gravats i petroglifs de Nicaragua, per la qual cosa han esdevingut títols de referència imprescindible en els estudis de prehistòria mesoamericana. Des de 1981, la Fundació Científica Hermano Hildeberto María es fa càrrec de la publicació de les abundants obres inèdites que completen l'ampli treball de Matilló com a investigador.

Les nombroses indagacions de Joaquim Matilló van representar el primer esforç per descriure i categoritzar els elements gràfics i simbòlics dels gravats i petroglifs de Nicaragua

Un aspecte curiós dels últims anys de la seva vida és que va tornar a signar els seus escrits amb el seu nom de pila, potser en un acte d'enyor de les seves arrels gironines. La celebració del centenari del seu naixement –una efemèride ben present a Nicaragua– no pot passar desapercebuda a casa nostra, malgrat l'escassa divulgació del seu important llegat intel·lectual.

Miquel Vilaró i Güell.

Departament de Geografia.

Universitat Autònoma de Barcelona.

Agraïment: L'autor agraeix a l'*hermano* Juan Antón, de la Congregació de La Salle, i a Maria Teresa Matilló la informació facilitada per a la redacció d'aquest article.

PER SABER-NE MÉS

BAKER, S. (2003): «Arte Rupestre de Nicaragua», a KÜNNE, M. i STRECKER, M. (editors): *Arte Rupestre de México Oriental y de Centro América*. Berlín: Instituto Ibero-Americano / Gebr. Mann Verlag, p. 197-216.

GIRARD, R. (1976): *Historia de las civilizaciones antiguas de América desde sus orígenes*. Tom II. Madrid: Ediciones Itsmo.

PUJOL, D. i LLAGOSTERA, L. (1990). *La Celler de Ter*. Quaderns de la Revista de Girona, núm. 28. Olot: Alzamora Artgràfica.